

İSLÂM VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİNE MODERNİTE BAĞLAMINDA YENİDEN BAKIŞ

Dr. Muhittin BİLGE

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, mnbilge@yahoo.com

ÖZ

İslâm ve demokrasi ilişkisi hep tartışılmalı, sadece bilimsel açıdan değil ideolojik açıdan da çok geniş bir ilgi odağının merkezinde yer alan konulardan biri olmuştur. Meseleye yaklaşım, demokrasinin vurgulanan/vurgulanmak istenen özelliklerinden, İslâm'ın ortaya konulan özelliklerine bağlı olarak farklılıklar göstermiş böylelikle de, farklı değerlendirmeleri için oldukça bol bir demokrasi-İslâm ilişkisi literatürü oluşmuştur.

Bu literatürde dikkat çeken çalışmaların yanında, meselenin hassasiyeti ve ideolojik istismara çok elverişli olması sebebiyle sloganik olanlar da epeyce bir yekün tutmaktadır. Bunlarla ilgili karşılaştırmalar da yapılmıştır ve ilgili eserler bu makalenin konusu dışındadır. Bize göre, İslâm ve demokrasi ilişkisi irdelenirken, demokrasi, çoğunlukla, sadece bir biçime, yönetim biçimine indirgenmekte, bugünkü anlamda varlığını borçlu olduğu modernlikle olan ilişkisi, modernliğin siyasal alandaki izdüşümü olma özelliği ihmal edilmektedir. Bu ihmal İslâm ve demokrasi hakkında konuşmanın sağlıklı bir zemine oturtulmasının önündeki en büyük handikap görülmektedir. Bu sebeple, çalışmamızda modernite-demokrasi arasındaki olmazsa olmaz bağı dikkate alan bir İslâm ve demokrasi karşılaştırması yapmaya çalışacağız.

Anahtar kelimeler: İslâm, din, modernlik, demokrasi

RE-EVALUATION OF İSLÂM AND DEMOCRACY RELATION IN THE CONTEXT OF MODERNITY

ABSTRACT

The relationship between Islam and democracy has always been discussed, it has become one of the subjects that are at the centre of a very wide interest not only in terms of science but also ideologically. Approaching to the issue, highlighted / desired to be highlighted features of democracy, it showed differences depending on the exhibited characteristics of Islam, thus, a very abundant democracy-Islam relation literature has been formed with different implicit assessments.

In this literature, besides valuable studies, due to the sensitivity of the issue and being very convenient to the ideological exploitation, undoubtedly, quite superficial and sloganical studies also occupied a considerable place. Comparisons were also made on these issues and it is outside the subject of this article. According to us, while scrutinising islam and democracy relation, democracy, mostly, only a form, reduced to a form of management, its relation to

*Sorumlu Yazar (Corresponding Author)

Geliş (Received) : 08.05.2019

Kabul (Accepted) : 26.06.2019

Yayın (Published) : 30.06.2019

modernity owing to its existence in its present sense, more precisely the projection feature of modernity in the political sphere is neglected. This neglect seems to be the biggest handicap for putting healthy ground the speech about the İslam and democracy. Therefore, in this article, we will try to make this indispensable connection between modernity-democracy a comparison between İslam and democracy.

Key words: İslam, religion, modernity, democracy

1. GİRİŞ

İslâm'ın bir din olarak, insanlara varoluşlarının gayesini öğretip onları kulluk bilinciyle donatmanın yanında, toplumsal ve siyasal hayata ilişkin ilkeleri ve gerçekleştirdiği siyasal kurumları ile, yönetim ve iktidara ilişkin çok sayıda pratik ortaya koyduğu da bir vakiadır. Dolayısıyla, “demokrasi” gibi “modern zamanlar”ın en başat ve popüler siyasal olgusu ile karşılaştırılması da çok tabii bir durumdur.

İslâm ve demokrasi karşılaştırmalarında demokrasi **-Dahl ve Sartori'nin aşağıda ele aldığımız yaklaşımlarında da görüleceği üzere-** sadece bir yönetim biçimine indirgenmiş ve bu yönetimin aşağıda zikredilen, genel ve eşit oy hakkından iletişim ve ifade özgürlüklerine kadar bütün yurttaşlar için sağladığı eşitlik, mihenk taşı olarak alınmıştır. Kuşkusuz bunlar aşağıda da görüleceği üzere demokrasinin çok önemli ve mümeyyiz özellikleridir. Ancak bütün bunların ötesinde, kökleri Rönesansa kadar uzanan ve Aydınlanma ile felsefi temelini kuran modernlik ve onun ekonomiden sanata, siyasetten kültüre kadar birbiriyle koordineli bir şekilde hayatın hemen hemen tüm alanlarına hâkim olması ve bu duruma demokrasinin de dahil olduğu gerçeği yeterince dikkate alınmamıştır/alınmamaktadır. Bu durum da iki olgu arasındaki karşılaştırmaların çoğunlukla şekli özelliklere sıkışan bir perspektiften ele alınmasına yol açmaktadır. İslâm ve demokrasi arasında yakınlık ilişkisi kurmaya çalışanlar genellikle İslâm'ın şura, istişare vs. gibi özellikleriyle, demokrasinin temsili özellikleri arasında bir bağ kurmaya çalışarak, İslâm'ın demokrasiyle uygunluğunu kanıtlamaya çalışırken (Meriç, 1992:169-172), bu ikisi arasında bir yakınlık öngörmeyenler de İslâm'ın yöneticiye mutlak itaat, biat gibi özellikleri içkin olduğunu ve bunların, demokrasinin “birey” merkezli özgürlük anlayışı dolayısıyla da temsil özelliğiyle bağdaşmadığını dile getirmektedirler (Shayegan, 2002: 33-35). Kuşkusuz hem İslâm hem de demokrasinin dayandığı ontolojik ve epistemolojik ilkeleri ön plana çıkararak bu karşılaştırmayı yapanlar da yok değildir. Ancak bunlar oldukça azınlıkta kalmakta, tartışma; herkesin kendince her iki olgunun da bazı şekli özelliklerini ön plana çıkartmasından kaynaklanan farklı değerlendirmelere sahne olmaktadır.

Biz burada örneğine çok sık rastlanan bu tür tartışmalara değinmeden doğrudan problematik alanımız olan hem İslâm hem de demokrasinin yükseldiği temel değerlerden yola çıkarak bu ikisi arasında bir karşılaştırmada bulunmaya çalışacağız. Bunun için de öncelikle demokrasi ve modernlik arasındaki olmazsa olmaz bağı ele alıp daha sonra onun İslâm ile karşılaştırmasını yapma şeklinde bir yol izleyeceğiz.

2. MODERNLİK VE DEMOKRASİ

Moderniğe geçmeden önce onun felsefi temellerinin dayandığı “Aydınlanma”ya kısaca değinmek gerekmektedir. Aydınlanma felsefesi, 18. Yüzyılda Fransa başta olmak üzere,

oldukça farklı niteliklere sahip bir grup insanın (Çiğdem, 1995: 19) varlığın algılanma ve açıklanmasına dair geçmişin mirasını reddederek, ortaya koydukları yeni paradigmanın adıdır (Çiğdem, 1995: 9,15).

Aydınlanma ruhunun temsilcisi Fransız düşünürlerinde, “akıl”, “tabiat”, hürriyet” vs. bütün başat olan kavramlar dinsel içeriklerinden soyutlanmış ve “din”e karşı sert bir eleştiri getirilmiştir. Bu aynı zamanda, eski rejime karşı çıkararak yeni bir rejim kurma isteğinin de tezahürüdür (Çiğdem, 1995: 36). Aydınlanma filozoflarının en büyük hedeflerinin, genel olarak Hristiyanlık özel olarak ise “din” olduğunu belirten Gay şunları söyler: “*Filozoflar, ‘modern paganlar’dı ve Aydınlanma Çağı’nın diğer bir adı ‘modern paganizm’ olmaktadır*”(1958: 8’den aktaran Çiğdem, 1995: 47).

Böylelikle, Aydınlanma felsefesiyle, insanlığın mutluluğunun biricik kaynağı olarak insan aklı merkeze alınıyor, din ve dine ait olan reddedilerek insanlığın gelişimi ve huzurunu sağlayacak güç, gökyüzünden yeryüzüne indirilmiş oluyordu (Sarica, 1987: 91).

Kökleri Rönesans ve Reformasyon dönemine dayanan ancak felsefi temelini Aydınlanma ile sistematize eden modernlik, zamanla neredeyse bütün yeryüzü üzerinde başat ve etkili bir güç haline gelen, toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret eder (Giddens, 1994: 9). Newton’la başlayan bilimsel devrim, Tanrı tarafından idare edilen tabiat inancından, kendini düzenleyip yöneten bir tabiat inancına geçişi sağlamıştır. Böylelikle fiziksel evren determine edilerek, insanın yasalarını keşfedip yöneteceği bir yer haline getirilmiştir. İnsanın yasalarını keşfederek hükmedebileceği evren, pozitivizmin temel paradigması olan, yalnızca olgusal olanın biliminin yapılabileceği ilkesinden hareketle insanın emrine girecek, insan da onu kullanıp, faydalanmak için büyük atılımlar gerçekleştirecektir (Jeanniere, 1992: 79-83).

Modernlik, toplumsal hayatı dizayn ederken aşkın ve metafiziğin yerine rasyonel insan aklını koyar ve geleneksel toplumlarda gündelik yaşamdan toplumsal ve siyasal yaşama kadar her alanda az ya da çok etkisi olan dinin yerine bilimi geçirir ve dine, özel hayatın ancak dar bir alanı içinde yer verir (Touraine, 2000a: 23,24). Modern bilim dinin yerine oturunca, modern özne yani rasyonel insan da tabiatıyla Tanrı’nın yerini almıştır (Rosenau, 1998: 88).

Neredeyse 2500 yıldır şu ya da bu şekilde insanlığın gündeminde ve tartıştığı bir olgu olan ve farklı zamanlarda farklı şeyler ifade eden demokrasi, genel olarak antik Yunan’a dayandırılmasına rağmen bugünkü şekil ve anlamıyla yirminci yüzyılın ürünüdür (Dahl, 2001: 1-3). Yunanca “demos” (halk) ve “kratos” (yönetim, yönetmek) sözcüklerinin birleşmesinden oluşan demokrasi ya da “*demokratia*” terimini ilk kullanan Yunanlılar -büyük ihtimalle Atinalılar- olmuştur (Dahl, 2001: 11).

Ancak eski Yunan’da, demokrasinin bugün olmazsa olmaz şartı olarak kabul edilen “genel ve eşit oy” hakkı söz konusu değildi. Eski Yunan’da % 85 lik bir orana tekabül eden kadınlar, köleler ve yabancılar yurttaşlık statüsüne sahip değildiler. Bu sebeple de yönetimin oluşması, şekli ve işleyişi üzerinde hiçbir irade ve etkiye sahip değillerdi. Dolayısıyla sadece % 15 gibi bir oranın söz sahibi olduğu bir yönetim biçimini bugünkü anlamdaki demokrasi ile karşılaştırmak, hem eşitlik hem de özgürlük ilkeleri açısından doğru olmayacaktır (Ağaoğulları, 1994: 19,20).

Dahl, bugün demokrasi kavramının hem bir ideal hem de gerçekliğe işaret ettiğini

vurgulayarak, bunun kafa karıştırıcı mahiyetine değinir ve demokrasinin şu beş özelliğine dikkat çeker: 1) Etkin katılım. 2) Oy kullanma eşitliği. 3) Bilgi edinebilme. 4) Gündem üzerinde son sözü söyleme hakkı. 5) Yetişkinlerin dahil olması (Dahl, 2001: 40).

Bir ülkenin demokrasi ile yönetilebilmesi için ihtiyaç duyduğu politik kurumlar ise Dahl tarafından altı başlık altında toplanıp ele alınmaktadır. Bunlar: a) Seçimle belirlenmiş memurlar, b) Özgür, adil ve sık sık yapılan seçimler, c) İfade özgürlüğü, d) Alternatif bilgilenme kaynakları, e) Kurumsal özerklik, f) Vatandaşların dahil edilmesi. (Dahl, 2001: 89).

Demokrasi teriminin çok yönlü ve kapsamlı karakterine dikkat çeken Sartori, “*halk iktidarı*” teriminin demokrasiyi tarif etmede yetersiz kalacağını düşünür (Sartori, 1996: 8). Lincoln’un 1863 tarihli ‘Gettysburg Söylevi’ndeki “Halkın, halk eliyle, halk için hükümeti” tarifini, demokrasiyi en iyi özetleyen ifade olarak gören Sartori de, genel kanının aksine eski Yunan’daki “polis” yönetimlerinin bugünkü anlamda demokrasiyi temsil etmediği düşüncesindedir (Sartori, 1996: 301).

Görüldüğü üzere hem Dahl, hem Ağaoğulları hem de Sartori bugünkü demokrasi ile antik Yunan demokrasisini karşılaştırırken vurguyu demokrasinin düşünsel temellerine değil şekil şartlarına yapmaktadırlar.

Demokrasinin şekli ve uygulanışı üzerinde oldukça geniş ve ufuk açıcı değerlendirmelerde bulunan Lipset’in, onun sadece şekil anlamında değil, üzerinde yükseldiği paradigma açısından da modern olduğuna dair bir yaklaşım sergilediği görülür. Demokrasiyi: “*Yönetimin görevlilerini değiştirmek için anayasaya uygun düzenli olanaklar sağlayan bir siyaset sistemi ve nüfusun olabildiğince geniş kısmının, siyasal iktidar için yarışanlar arasında bir seçme yaparak önemli kararları etkilemesine izin veren bir sosyal mekanizma*” olarak tanımlayan Lipset (1986: 25), bunun; a) Siyasal parti ile özgür basın, b) Meşru olduğu herkesçe bilinen bir siyasi formül, c) İktidara gelmeye çalışan bir veya daha fazla lider ve hareketi gerekli kıldığını belirtir (1986: 25). Demokrasinin, yalnızca farklı grupların kendi amaçlarına ulaşmak tasarladıkları toplumu kurmak için kullandıkları bir araç olmadığını vurgulayan Lipset, onun işler durumdaki iyi bir toplumu gerektirdiğine de dikkat çeker (1986: 403). Demokratik sistemlerin sosyal gerekleri, ABD ve diğer demokratik toplumlarda siyasal çatışma tipleri ve parti tutmanın sosyal-kültürel kökleri gibi meseleleri ele aldığı önemli kitabı “Siyasal İnsan”da, bu konulara geçmeden önce, modern toplumun doğuşunu haber veren Reformasyon ve Sanayi devrimi buhranlarının doğurduğu “siyaset sosyolojisi”nin; geleneksel toplumun dağılması, toplumla devlet arasındaki bağın tartışılması, ortaçağda başat bir güç olan “din”in yerine laik bir anlayışın geçirilmesi konularını, “düşünsel temel” başlığı altında ele alarak, demokrasinin modern boyutuna dikkatleri çekmektedir (Lipset, 1986: 2-15). Touraine, bu bağlamda Lipset’in, demokrasinin modernliğin siyasal boyutu olduğunu ortaya koyduğunu söyler (2000a: 368).

“*Demokrasi yeni bir düşüncedir*” (2000b: 17) diyerek, onun herşeyden önce modern zihniyete dayanan bir olgu olduğuna parmak basan Touraine, tıpkı modernliğin insanı akıldışılıktan, metafizik ve dinden kurtaracağı manifestosunda olduğu gibi, demokrasinin de bilgisizlik ve tanrısal hukuktan; us, ekonomik kalkınma ve halk egemenliği aracılığıyla kurtuluşun simgesi olarak görüldüğünü anlatır (2000b: 9).

Daryush Shayegan’da, demokrasinin varlığını borçlu olduğu modern paradigmaya vurguda bulunarak, İslâm ve demokrasi arasında herhangi bir çelişki olmadığına dair görüşleri eleştirir (2002:33-36), ve : “*Demokrasi Aydınlanma’nın çocuğudur*” (2002:33-36) vurgusuyla, İslâm ile arasındaki köklü farklılığa işaret eder. Görüldüğü üzere istenirse örnekleri daha da çoğaltılabilecek, Lipset, Touraine, Shayegan gibi isimler, demokrasinin şekli açıdan olmazsa olmazlarını kabul etmekle birlikte, onun modern bir olgu olmasını sadece zamansal değil, zihinsel bir arka planla açıklayarak, “din” ve metafizikle olan farklılığına dikkatleri çekmektedirler.

3. İSLÂM VE DEMOKRASİ

Kur’an, Maide suresi 3.ayette “*Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm’ı seçtim,*” demektedir. “*Kendini tüm varlığıyla Allah’a teslim etme*”, “*Varlığını bütünüyle Allah’a bağlama*” manalarına gelen İslâm terimiyle anlatılmak istenen, yaratan ve yaratılan arasındaki sevgi ve şükre dayalı bir itaat ilişkisidir (Arkoun, 1999: 25).

İslâm’ın temelini -diğer semavi ve tevhidi dinlerde de olduğu gibi- “vahiy” oluşturmaktadır. Vahiy, Allah’ın kullarıyla, arasındaki temsilcileri olan peygamberleri aracılığıyla kurduğu bağıdır. İnsanı hakikate bağlamanın vasıtası olarak her tevhidi din gibi, son din olan İslâm’a inanan Müslümanlar da, değişim ve oluş âleminin ötesinde bulunan aşkın bir “hakikat”e inanır. İslâm dininin temelini de mutlak ve aşkın olan Allah ile nisbî olan insan arasındaki münasebet oluşturur (Nasr, 2009: 17, 18). Bu münasebet yukarıda da söylendiği gibi Allah’ın elçilerine gönderdiği vahiy aracılığıyla kurulur. İslâmi hayatın çevresinde döndüğü eksen Kur’an’dır. Kur’an, müminlerin hayatlarını kendileriyle tanzim edecekleri ilke ve hükümleri ihtiva eder (Fahri, 1992: 1). Kur’an’da yer almayan meselelerde, öncelikle Hz. Muhammed’in söz ve davranışları yani “sünnet” hüküm mahiyetindedir. Hamidullah’a göre Hz. Muhammed: “*İnsan hayatının bütün görünüşleriyle ilgilenmiştir: İnanışlar, ruhî-manevi alan, ahlâk, iktisat, siyaset, hülâsa ister ferdi veya toplumsal, ister ruhî veya dünyevî olsun her alanda kaideler getirmiştir. Bütün bunların da ötesinde ayrıca kendi şahsında en güzel örneği bize bırakmıştır* (Hamidullah, 2003: 6).

İslâm dîni, insanın varlığını anlayıp, anlamlandırarak hayatını ona göre düzenlemesinin bilgisini sunan bir din olmakla birlikte, hem bunun toplumsal hayata olan/olacak yansımaları, hem de doğrudan bu hayata taalluk eden ilkeleriyle aynı zamanda dünyaya ilişkin bir mahiyete de sahiptir.

Kur’an, miras hukukundan evlilik hukukuna, ekonomik ilkelerden yöneticilerin vasıflarına kadar bir çok ilke va’z etmektedir. İslâmi bir yönetimin hiçbir şekil ve koşulda bu ilkelerden vazgeçmesi mümkün değildir. Yani bireysel hayata, bireyin ahlâki ve manevi tekamülüne dair prensipler yanında ve onlarla da bağlantılı olarak, toplumsal hayatta siyasal erkin uyacağı, uygulayacağı ilkeler söz konusudur. Din, İslâm toplumunda ve devletinde temel belirleyicidir. Dinin taalluk etmediği konularda ise yine dine/şeriata aykırı olmamak koşuluyla yeni pratikler ortaya konulabilir ve konulmuştur da. Ama bütün bunlar Kur’an ve “sünnet”in ölçülerine tâbi tutulmuştur.

İslâm'ın köklü bir varlık ve bilgi anlayışı olduğunu dile getiren Açıkgenç, İslami dünya görüşü denilen olgunun bu ontoloji ve epistemolojiden kaynaklandığını anlatır. Açıkgenç, islâmi dünya görüşünün üç temel ontolojik-epistemolojik yani varlık-bilgisel alanda merkezileştiğini dile getirir. Bunlar; 1) Mutlak alan (âlem), 2) Aşkın alan, 3) Olgusal alandır (1992: 221).

Mutlak âlemin insanda açığa çıkışının “iman” olduğunu belirten Açıkgenç, Allah'ın varlığı, peygamberlerin varlığı (vahiy) ve ahiretin varlığının da taalluk ettiği “aşkın alan”ın aslında mutlak alanın tezahürü olduğunu söyler (1992: 223, 224). Olgusal alan ise davranışların, tabiat olaylarının ve insan etkinliklerinin cereyan ettiği bu âlemdir (1992: 300). Böylelikle “iman” aşkın alanın bilgisi olarak mutlak alanın insanda açığa çıkması olmaktadır ki, Kur'an bunu “hidayete ermek” olarak ifade etmektedir (1992: 223, 224).

“Dünya görüşü”nü: “*İnsan hayatının her yönüne taalluk eden ilkelerin oluşturduğu bütünlüktür*” (1992: 222). diye tarif eden Açıkgenç, “İslâmi dünya görüşü”nün hem mutlak, hem aşkın hem de olgusal alanı bir bütün olarak gördüğünü şu şekilde dile getirir: “*Tam diyeceğimiz İslâm dünya görüşünü, tam bir bütün olarak ifade eden şu tanımlamadır: Mutlâk âlem, olgusal alanda aşkın olarak tezahür etmiştir*” (1992: 221, 222).

Davutoğlu da, İslâm dininin çok kuvvetli bir varlık bilinci ve bu bilinçten kaynaklanan bir bilgi ve değer dünyası sunduğunu belirtir ve Müslümanlar için ayırddedici olanın bu şuur ve idrâk olduğunu söyler (1996: 4-6). Bu da Müslüman insanın kendine has bir ontolojik ve epistemolojik anlayışa sahip kılar ki bu inanç açısından Allah, hakk ve hakiki olan mutlak varlık; insan ve doğa da, bu mutlak varlığın yarattığı ona bağımlı gerçekliklerdir. Bu İslâmi varlık anlayışı Allah'tan gelen vahyi bilgiyi mutlak, değişmez bilgi olarak kabul etmektedir ki, “İslâmi dünya görüşü” dediğimiz olgunun temel karakteristiği tam da bu varlık ve bilgi anlayışına dayanmaktadır (1996: 28-31).

Bu varlık ve bilgi anlayışıyla bağlantılı olarak, modernlik ile İslâm arasındaki farklı zaman ve mekan algısının varlığına dikkat çeken Davutoğlu, İslâm'ın hayata bakışını yaşanan mekan ve zamanın sınırlamadığını hatırlatır ve modern paradigmanda olduğu gibi zamanı “şimdi” ve “burada”ya hapsedmeyen, dünyevi-uhrevi, toplumsal-bireysel gibi kategorilerle insanın hayatını bölmeyen İslâm'ın, insana sunduğu bütüncül hayat anlayışına dikkat çeker. Bu da Müslümanda hayatın mutlak birliği ve bölünmezliği telakkisi geliştirerek, onun, İslâmi bir tasavvura sahip olmasıyla sonuçlanacaktır. (1996: 31).¹

Görüldüğü üzere, kainatın Allah tarafından yaratıldığı inancına koşut olarak, O'ndan gelen vahiy bilgisini mutlak bilgi olarak gören ve fakat bu vahyi bilgi ile de olgusal olanın bilgisi arasında bir kopukluk kurmak yerine ayrılmaz bir bağ gören İslâm, modern paradigmadan köklü bir şekilde ayrılmaktadır.

¹ Bauman'ın; “*Biz moderniteyi, düzen yaratmanın, tevariis edilen ve alınan 'geleneksel' düzenin bozulmasından ibaret olduğu ve 'varlık'ın daimi bir yeniden başlama anlamına geldiği zaman ya da yaşam biçimi olarak tanımlayabiliriz*” ifadesi, Davutoğlu'nun, modernliğin, hayatı bütünlük içerisinde değil, kesik kesik okuyan varlık anlayışıyla ilişkin tespitleriyle oldukça paralellik arz etmektedir. Bkz, Bauman Z., Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları, İsmail Türkmen, (Çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2000, s. 21.

İşte İslâm ile modern demokrasi arasında karşılaştırma yapılırken göz önünde bulundurulacak kriterler her iki olgunun varlık, bilgi, zaman ve mekan hakkındaki bu telakki farklılıklarıdır. İslâm, Allah'tan gelen bilgiyi biricik, mutlak doğru, tartışılmaz bilgi kabul ederken, modernlik ve doğal olarak demokrasi için bilginin kriteri insandır. İnsan merkezli bilginin yani aklı bilginin mutlak doğru bilgi olduğu anlayışından hareket eden demokratik sistemde devletin eğitim sistemi de doğal olarak bu bilgi anlayışına dayanacaktır. Demokrasi, kendi anlayışına uygun bir bilgi ve bilim anlayışının destekçisi olacaktır ki bugün, bütün demokratik dünyadaki resmi eğitim sistemi de bu tür bir bilgi anlayışının uygulayıcısı durumundadır.

Bu anlayış açısından bir insan etkinliği olarak bilim, ister pozitivist isterse de başka yaklaşımlarla ele alınsın en değerli bilgi kaynağıdır. Dolayısıyla da insanlığın nasıl yönetileceği, hangi tür eğitime tâbi tutulacağı, nasıl göneneceğine dair soruların cevabı hep seküler olanda aranmakta, yukarıda da görüldüğü üzere, dinî olan sadece dar bir kişisel alana sıkıştırılarak toplumsal ve siyasal alanın üzerinde en ufak bir etkisine izin verilmemektedir.

Kuşkusuz İslâm'ın da bir bilgi anlayışı vardır. Bu, Allah'ın söz söylediği, Kur'an'da açıkça hüküm verilmiş konularda insana muhalefet hakkı veren bir anlayış değildir. Müslümanın yaptığı bilim, Allah'ın yarattıkları ve kainata koyduğu kanunların keşfedilmesi ve hikmetinin anlaşılması insanın daha fazla şükretmesine vesile olacak/olması gereken bir etkinlik iken; modern bilimde, insan ve varlığın anlaşılması *a priori* (önsel) verilere dayanmaz. Hakikatin biricik ölçüsü, insan ve onun etkinliği olarak da bilimsel bilgidir.

Bu farklı varlık ve bilgi anlayışının doğal sonucu olarak modern demokrasi ile İslâm bilimden sanata, edebiyattan felsefeye, ekonomiden kültüre oldukça farklı projeksiyonlara sahip olacaklardır. Burada önemli olan genel ve eşit oy, ya da bir meclisin her iki yönetimde de muhtemel varlığı değildir; esas açısından hem değer düzeyinde hem de uygulamada, hangi anlayışın taşıyıcısı oldukları ve bu değerlerin birbiriyle ne ölçüde, birarada, uyumlu bir şekilde varolabileceğidir. Tabii ki bütün bunlar yukarıdaki satırlarda çözümlen iki "dünya"nın farklı düşünce ve inanıştaki insanlara hayat hakkı tanımadığı/tanımayacağı anlamına gelmemektedir ve öyle de değildir. Ancak her sistem, o sistemi oluşturan temel değerleri sahiplenen insanların kendisini daha fazla özgür ve mutlu hissettiği/hissedeceği bir özellik taşımaktadır.

İslâmi bir yönetim, Kur'an'da açıkça va'z edilen hükümleri uygulayıp korumakla yükümlüdür. Faiz yasağı, miras hukuku, evlilik hukuku, haram içecek ve yiyeceklerin yasaklanması vs. gibi hükümler zamana göre değişebilecek, üzerlerinde tartışılacak hükümler değildir. İslâmi yasaklar, bireysel özgürlüklerle ilişkilendirilerek ortadan kaldırılamaz; bir din olarak İslâm tek belirleyicidir. Diğer bütün unsurlar Kur'an ve sünnet'in mihenkine tâbi tutularak uygulamaya konulurlar.

Demokrasi ise modernliğin siyasal alandaki temsilcisi ve yönetimde sekülerizasyonun sağlayıcısı ve uygulayıcısı olarak hiçbir dinî, metafizik ilkenin toplumsal/siyasal, ekonomi ve hukuk alanında belirleyici rol üstlenmesine izin vermez. Çünkü bu onun dayandığı, yukarıda da ifade edilen, tanrının yerine insanı, dinin yerine bilimi koyan modern rasyonal özelliğine aykırıdır. İslâm ve demokrasi karşılaştırmasında, demokrasi ile laiklik arasında olmazsa olmaz bağın da dikkate alınması gerekmektedir.

Laikliğin sadece devletin bütün dinlere eşit uzaklıkta oluşu şeklinde anlaşılması da tıpkı demokrasinin sadece şekle indirgenmesi gibi yanıltıcı bir telakkidir. Arkoun'un da ifade ettiği üzere: *"Laiklik entelektüel ve kültürel bir harekettir ve bu hareket, Avrupa'da eleştirel akıl tarafından kurulmuş, yeni bir anlaşılabilirlik alanı yaratmıştır"*(1995: 20). Laikliğin de tıpkı demokrasi gibi kapitalist burjuvazinin taşıyıcılığında ortaya çıktığını belirten Arkoun'un bu tespiti (1995: 22), Touraine'nin: *"Çoğulcu ve en geniş anlamıyla laik olmayan bir demokrasiyi tanımıyoruz artık"*(2000b: 22), ifadesiyle de paralellik arz etmektedir.

Anglo-saksonların sekülerizm diye adlandırdığı laiklik olgusu, demokrasinin olmazsa olmaz bir unsuru olarak aynı zamanda uygulamanın bir aktörü durumundadır. Arka planında modern varlık ve bilgi paradigması yatan laiklik, sadece İslâm ile değil, tarih boyunca en büyük çatışmayı yaşadığı ve bu sebeple de büyük ölçüde doğuşunu borçlu olduğu Hristiyanlık ile de farklı anlam dünyalarını temsil etmektedir. Bu durumu Hristiyan bir din adamının (Papalık konsülü) şu çarpıcı sözlerinde görmek mümkündür: *"Laisizm dine kayıtsız değil, bütünüyle karşıdır. Laisizm ideolojisini savunanlar, dini gelişmeye engel, bağınazlık kaynağı, uyutucu belirsizlik içinde bir sığınak ve karşı gelinmesi, ezilmesi, yok edilmesi gereken bir zayıflık olarak görürler"*(Michel, 1994: 102).

Kuşkusuz oldukça sert olan bu yorum, laikliğin, katolik kilisesi ile olan tarihi-sosyolojik mücadelesinden kaynaklanmaktadır ve bugün laiklik, halen "ihtilalin" kilisesiyle ilgili hatıralarını daha canlı yaşayan Fransa hariç diğer Batı Avrupa ülkelerinde, sivil toplum örgütlerinin de katkısıyla, yazarın belirttiği o katı tutum ve sertlikten -görece- daha uzaktır.

SONUÇ

Yukarıda da görüldüğü gibi demokrasi sadece bir yönetim biçimine indirgenemeyecek, modern değerlerin siyasal alanda gerçekleştirilmesi ve sürdürülmesini sağlayan komplike bir olgudur. Yine yukarıda da görüldüğü üzere İslâm, belli bir yönetim biçimini va'z etmemekle birlikte, Kur'an'ın birey ve toplum için emrettiği ilkelerin hayata geçirilmesi ve bunlara aykırı olanların yasaklanması/engel olunması anlamına gelen *"emr-i bi'l ma'rûf ve nehy-i ani'l müinker"* i gerçekleştirmeyi emreden bir dindir. Dolayısıyla bu ikisi arasında bir çok yaklaşımda da öne çıkarıldığı üzere şekli açıdan, meşveret, şura vs. gibi birtakım benzerlikler bulunsa da bunlar, adı üzerinde şekli benzerliklerdir. İslâm'ın insana sunduğu hem ontolojik hem de epistemolojik bilinç ile modernliğin sunduğu bilinç çok farklıdır. Doğal olarak da hem bu bilince sahip olma hem de bu bilincin hakim olduğu bir toplum tipinin inşa edilip sürdürülmesi anlamında ikisi arasında esasta büyük bir farklılık vardır.

Kuşkusuz her zaman, dönemin popüler ideolojileri, kültürleri, yönetim biçimleri vs. popüleriteleri ve başat oluşları ölçeğinde, başka toplumlar ve kültürler tarafından öykünülen bir durum arz etmişlerdir. Buna koşut olarak da öykünülenle öykünen arasında bir benzerlik kurma, birbiriyle telif edilebilme amacına yönelik değerlendirmeler ortaya konulmuştur. İslâm ve liberalizm, İslâm ve demokrasi arasındaki benzerliklere ilişkin değerlendirmeler bugün, İslâm ve sosyalizm arasındaki yakınlığa ilişkin değerlendirmeler ise yaklaşık elli yıl öncenin bu neviden örnekleri olarak görülebilir. Elbette bu konuda yazılanlar sadece öykünen ve öykünülen psikolojisi ve sosyolojisiyle açıklanamaz ve çok yetkin çalışmalar da vardır, ancak, popüler olanların daha çok bu türden çalışmalar olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. Aktüel

olanın belirlediği, kapsayıcılıktan uzak bu tür çalışmalar, hakikatten çok gündelik isterlere cevap veren özelliklerine koşut bir yaygınlık ve etki alanına sahip olacaklardır ve olmuşlardır.

İslâm ve demokrasi karşılaştırması da ister yakın, isterse de uzak olduklarını düşünen taraflarca, çoğunlukla vulgarize, gündelik dili aşan argümanların ötesine geçememiştir ve yukarıda da tartışıldığı üzere oldukça karışıklığa yol açan bir problematik olarak önümüzde durmaktadır.

KAYNAKÇA

- Açıkgenç, A. (1992). *Bilgi Felsefesi*. İstanbul: İnsan.
- Ağaoğulları, M. A., (1994), *Kent Devletinden İmparatorluğa*. Ankara: İmge.
- Arkoun, M. (1995) “İslâm’ı ve Laikliği Bugün Yeniden Düşünmek”, Abel-Arkoun-Mardin, *Avrupa’da Etik, Din ve Laiklik*. Sosi Dolanoğlu-Serra Yılmaz. (Çev.). İstanbul: Metis.
- Arkoun, M. (1999). *İslam Üzerine Düşünceler*. Hakan Yücel. (Çev.). İstanbul: Metis.
- Bauman, Z. (2000). *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, İsmail Türkmen. (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Çiğdem, A. (1995). *Aydınlanma Felsefesi*. İstanbul: Ağaç.
- Dahl, R. A. (2001). *Demokrasi Üstüne*. Betül Kadioğlu. (Çev.). Ankara: Phoenix.
- Davutoğlu, A. (1996). “İslâm Düşünce Geleneğinin Temelleri, Oluşum Süreci ve Yeniden Yorumlanması”, *Divan*, 1, 1-44.
- Fahri, M. (1992). *İslâm Felsefesi Tarihi*. Kasım Turhan (Çev.). İstanbul: İklim.
- Gay, P. (1959), *Party of Humanity. Essays in the French Enlightenment*, New York: W. W., Norton and Company Inc.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları*. Ersin Kuşdil (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Hamidullah, M.. (2003). *İslâm Peygamberi C. 1*, Salih Tuğ. (Çev.). Ankara: İmaj.
- Jeanmère, A. (1992), “ Modernite Nedir?”, *Birikim*, S.40.
- Lipset, S:M. (1986). *Siyasal İnsan*. Mete Tunçay, (Çev.). Ankara: Teori.
- Rosenau, P. M. (1998). *Post-Modernizm ve Toplum Bilimleri*, Tuncay Birkan (Çev.), Ankara: Ark.
- Meriç, C. (1992), *Bu Ülke*, İstanbul: İletişim.
- Michel, T. S.J., (1994), “ Laisizme Katolik Bir Bakış”, Deniz Şengeç, (çev.), *Cogito*, 1, 101-107.
- Nasr, S. H.,(2009). *İslâm*, Ahmet Özel (Çev.). İstanbul: İz.
- Sarıca, M., (1987). *Siyasi Düşünce Tarihi*. Gerçek Yayınevi, İstanbul

Sartori, G., (1996). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, T. Karamustafaoğlu-M.Turhan. (Çev.). Ankara: Yetkin.

Shayegan, D. (2002). *Yaralı Bilinç -Geleneksel Topumlarda Kültürel Şizofreni-* Haldun Bayrı, (Çev.). İstanbul: Metis.

Touraine, A., (2000a). *Modernliğin Eleştirisi*. Hülya Tufan. (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.

Touraine A., (2000b). *Demokrasi Nedir*, Olcay Kunal. (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.